

Hamar Anna

Az okleveles gazdászok rekrutációja 1920-1948 között ^{*}

A múlt század utolsó harmadában felgyorsult a gazdatiszti réteg értelmiségi csoporttá szerveződésének folyamata. Ebben, az egzisztenciális bizonytalanság mellett, jelentős szerepet játszott a tőkésedő nagyüzem szaktudás iránti szükséglete is. Az állami ellenőrzés alá került képzés öt intézetben folytatódott, négy középfokú gazdasági iskolában és az Óvári Gazdasági Akadémián. 1906-tól mind az öt intézmény hároméves akadémiai szinten működött. Míg a századfordulón az egyetemek és a főiskolák hallgatóinak száma töretlen növekedést mutatott, addig az akadémiákra stagnálás, illetve lassú csökkenés volt jellemző. A Magyar Statisztikai Évkönyv adatai szerint a századfordulón minden második végzett okleveles saját gazdaságába tért vissza, és nem jelent meg a munkaerőpiacon. Amennyiben feltételezzük, hogy a saját birtok a múlt század utolsó harmadában végig lekötötte az oklevelesek felét, akkor az aktív gazdatisztek háromnegyede nem rendelkezett megfelelő iskolai végzettséggel. Feltételezve, hogy minden végzett okleveles megjelent a munkaerőpiacon és gazdatisztként óhajtott elhelyezkedni, akkor az aktív gazdatisztek fele volt "csak" szakképzetlen. A gazdasági tanintézetek funkciója a századfordulón elsősorban a saját birtok gazdálkodására való felkészítés volt, és ennek megfelelően a földbirtokos és vélhetően földbirtokkal is rendelkező értelmiségi családok gyerekei látogatták. A húszas évektől azonban radikális átrendezés ment végbe a hallgatók társadalmi összetételében.

1. A rekrutáció intézményes szabályozása

A húszas évek elejétől az egyetemekre és a főiskolákra beiratkozott hallgatók számának növekedését Laky Dezső a diplomák utáni

* A tanulmány alapját biztosítják, a levéltári források, a gazdasági akadémiák anyakönyveinek adatai és a vizsgált időszakban végzett okleveles gazdákkal készített életútinterjúk.

A tanulmány az OTKA támogatásával készült.

"eszeveszett hajsza"-nak nevezte. Az egyetemi hallgatók számának növekedését elsősorban nem a "külső" okokkal – az I. világháború, menekültek – magyarázta, hanem strukturális válsággal, aminek kirobbanását a háború csak elodázta, de nem akadályozta meg. Az értelmiségi pályák iránti érdeklődés a századfordulón vált jelentőssé és e folyamat mögött az értelmiségi pályákra kerülésért folytatott, és egyre élesedő harc húzódott meg a pozíciók régi tulajdonosai és a feltörekvő társadalmi csoportok között.¹

A gazdasági akadémiák kis létszámú intézmények voltak az egyetemekhez és a nagyobb főiskolákhoz viszonyítva. A századfordulón az öt akadémia hallgatói összlétszáma nem haladta meg évente a 200 főt. Az 1920-as évek elejétől az első évfolyamra bekerülni kívánók száma meghaladta a száz főt, míg a szabályzat az évfolyamonkénti hallgatói létszám maximumát 50 főben határozta meg.²

Az 1926-os agrár-szakoktatási értekezleten a Földművelésügyi Minisztérium hivatalos adatai szerint a történelmi Magyarország öt gazdasági akadémiáján 1869. és 1918. között évi átlagban csak 258 hallgató tanult. 1920. és 1925. között az ország három akadémiájára évi átlagban 1.300 hallgató iratkozott be!³ A húszas évek második felében már csökkent az érdeklődés az akadémiák iránt, legalább is erre utal a beiratkozott hallgatók száma. A nagy törés a harmincas évekkel kezdődött, amikor a hallgatói létszám a húszas évek második feléhez viszonyítva már kétharmaddal csökkent. A harmincas években az akadémiák hallgatói létszáma végig alacsony maradt.⁴ Az irreálisan magas hallgatószám a húszas évek első felében, és a húszas évek második felétől végbement csökkenés azt sugallja, hogy a gazdatiszti foglalkozás nem tartozott azon értelmiségi pályák közé, amely a felemelkedő társadalmi csoportokat vonzotta volna.

¹ LAKY D. 1931. 1-2.sz

² MOL K-184-1925-114503

³ Gazdatisztek Lapja 1926. augusztus. 5. p.

⁴ Az anyakönyvben a harmincas években feltűnően sok a beiratkozott, de tanulmányait el sem kezdő hallgató. Elképzelhető, hogy az akadémiák manipulálták a beiratkozást - azaz nem létező hallgatók „iratkoztak be” -, hogy fennmaradásukhoz szükséges létszámot biztosítsák

A három gazdasági akadémia hallgatóinak száma 1920-1942. között

	1920- 1924.	1925- 1929.	1930- 1934.	1935- 1939.	1940- 1942.	Össz.
Fő	3.160	1.832	608	517	412	6.529
%	48,4	28,1	9,3	7,9	6,3	100,0

Forrás: A Magyar Statisztikai Évkönyv megfelelő adatai alapján.

Az 1919-1920-as tanévtől beiratkozott hallgatók számának radikális növekedése mögött több folyamat együttes jelenléte húzódott meg.

1.1 A katonahallgatói intézmény

A katonahallgatói intézmény eredetileg a már beiratkozott, de a frontra kikerült hallgatóknak adott kedvezmény volt. A frontkatonák számára lehetővé tették, hogy 1–1 év tanulmányait 3 hónap alatt végezzék el, és utána levizsgálhassanak. Ezt a vizsgát egyenértékűnek tekintették azon hallgatókéval, akik végig is hallgatták a szemesztereket. Mindenki tudta, hogy 3 év tananyagát képtelenség 9 hónap alatt elsajátítani, de a tanári karra jelentős erkölcsi nyomás nehezedett. "Rengetegen voltak, de nem is merték megbuktatni őket. A főiskola tele volt tisztekkel. Egyet akart megbuktatni, hogy jöjjön vissza legközelebb, de mondta neki, hogy ő aztán nem, mert megy vissza a frontra, írja csak be azt a jobb jegyet. Így beírta neki."⁵ A háború befejezése után a katonai kedvezményt kért hallgatók a három éves akadémiát két év alatt végezhetnék el, de kedvezőtlenebb feltételek között, mint a kilenc hónapot részletekben tanuló társaik. Rubinek Gyula minisztersége alatt 1919-ben megjelent rendelet⁶ utolsó bekezdése a katonahallgatókra a következőket írja elő: "... ezeknek oklevelében azonban a kedvezményt engedélyező rendelet számát, valamint azon szorgalmi idő tartamát külön meg kell jelölni, mely alatt

⁵ M. G. 1925-ben Óváron végzett gazdással készített interjú

⁶ FM. 1919. szeptember 5-én kiadott 68.880/IX-X. sz. rendelet

az illetők tanulmányaikat végezték."⁷ A rendelet visszavonását a tanári kar és a politikai potentátorok támogatásával próbálták elérni a katonahallgatók – sikertelenül. Az egyik kérvényre adott elutasító minisztériumi válaszban a következőképpen indokolták a rendelet szükségességét: "... tekintettel azon tapasztalatokra és panaszokra, amelyek az ily rövidebb idő alatt végző hallgatók kiképzése és tudása ellen a gyakorlati életben felmerültek ..." ⁸ Az oklevelek megkülönböztetése jelzés volt a munkaadók számára, hogy a munkára jelentkezők nem rendelkeznek teljes értékű szaktudással. Készerűen állapították meg a katonahallgatók a rendeletről "... mély tisztelettel bátorkodunk megjegyezni, hogy **oklevelünk tehát nem ér semmit**, [kiemelés – H.A.] még annyit sem, mint azon kollégáinké, akik a háború alatt abban a szerencsés és kivételes helyzetben voltak, hogy a 3 hónapos kurzusok elvégzése által nyerték el oklevelüket. Nyílt pellengérré tűzésünk, mely eleve elzárja előlünk a jövő elhelyezkedés lehetőségét, csírájába fojtja egzisztenciánkat csak azért, mert Hazánknak rendületlen hívei valánk!" ⁹ Jelzés volt a megkülönböztetés a hallgatók számára is, mert a diploma értékvesztése jelentősen rontotta a munkavállaló lehetőségeit az amúgy is telített munkaerőpiacon. A diploma értékvesztése ellenére 1920-1924. között – míg 1925-ben a katonai kedvezményt meg nem szüntették – az évente végző hallgatóknak közel 10 százaléka élt ezzel a lehetőséggel. (A kedvezmény megvonása után 1926-ban 3, 1927-1930. között még évi 1-1 fő kapott így diplomát).

1920-1925. között végzett katonahallgatók a végzettek százalékában (N=122)

	1920	1921	1922	1923	1924	1925
katonahallgató	3	33	27	26	27	6
összes végzett	179	209	341	314	313	301
%	<i>1,7</i>	<i>15,8</i>	<i>7,9</i>	<i>8,3</i>	<i>8,6</i>	<i>2,0</i>

Forrás: Az akadémiák anyakönyveinek megfelelő adatai alapján.

⁷ MOL K-184-1925-11-45503

⁸ MOL-K-184-1925-11-45503

⁹ MOL-K-184-1925-11-45503

A katonahallgatói kedvezmény célja a háború miatt kieső hallgatók hátrányainak ellensúlyozása, az intézményt elhagyó végzett hallgatók kilépésének felgyorsítása, és az akadémiák tehermentesítése volt.

Az 1919-es Rubinek féle rendelet ellenére a katonahallgatói kedvezmény megadását a hallgatók továbbra is igényelték. A kedvezménynek megváltozott a tényleges funkciója. Nemcsak a háború miatt kiesett idő pótlását biztosította a kedvezményezett hallgatók számára, hanem az akadémia elvégzéséhez szükséges kiadásokat is csökkentette. A **szociális funkció** fontosságára utal a katonahallgatók társadalmi összetétele is. A kedvezménnyel végzett gazdászok egyharmada olyan családból származott, ahol a családfő nyugdíjas volt, vagy a hallgató taníttatását az özvegy anya biztosította (a hallgatók több mint egyötödének nem élt az édesapja). A kedvezőtlen szociális helyzetű hallgatók elsősorban az Alföld falvaiból és megyeközpontjaiból kerültek ki. A katonai kedvezmény kettős funkciójára enged következtetni a diploma minősítésében jelentkező jelentős eltérés is. A tanulmányaikat két év alatt befejező hallgatók között nagyobb arányban találhatók jó és jeles minősítésű oklevelesek, mint a három évig tanuló társaik között. A jó tanulmányi eredmény kiegyenlíthette, ellensúlyozhatta, a kevesebb tanulmányi idő okozta hátrányt a munkaerőpiacon.

A kedvezmény megszüntetése a magas hallgatói létszám és az egyre növekvő gazdasági munkanélküliség miatt vált elkerülhetlenné. A húszas évek közepére a katonahallgatói intézmény amúgy is elévült, mert a háború miatt tanulmányaikat folytatni képtelen korcsoportok már befejezték az akadémiát. A kedvezőtlen szociális háttérű fiatalok számára pedig az oklevélhez jutásnak ez az útja lezárult.

1.2. A menekültek

A hallgatói létszám jelentős növekedéséhez hozzájárult a trianoni békeszerződés teljesítése is. Az elcsatolt területeken született a végzett hallgatók egyötöde. Az utódállamok területéről származó diákok az 1920 és 1934 között végzett évfolyamok létszámának közel egynegyedét alkották. Konkrét adatok nem állnak rendelkezésünkre,

amelyekből megtudhatnánk, hányan rendelkeztek menekült státusszal. Az sem nyújt biztos támpontot, hogy az utódállamok területén születettek felének szülei nem változtattak lakóhelyet, mert 1921-ig azokat a fiatalokat is befogadta az ország, akik tanulmányaikat Magyarországon akarták folytatni¹⁰, és az utódállamok területéről később is érkeztek hallgatók.¹¹ Az elcsatolt területen született hallgatók többsége – ha a családi gazdaság miatt nem kellett visszatérni – Magyarországon maradt és itt próbált elhelyezkedni, növelve az okleveles gazdászok munkaerőpiaci túlkínálatát.

Az utódállamok területén született oklevelesek társadalmi összetételét az alkalmazottak⁺ közel kétharmados aránya határozta meg.

A menekült köztisztviselők egzisztenciális helyzete, elhelyezkedési esélye a növekvő munkanélküliség, majd az államháztartás szanálása miatt egyre nehezebbé, reménytelenebbé vált. Az egzisztenciális biztonságot elsősorban a vagyon, másodsorban a kapcsolatrendszer biztosította. Aki egyikkel sem rendelkezett, életkörülményeiben, gazdasági helyzetében katasztrofális zuhanás következett be.¹²

Ezt támasztják alá az életútinterjúk is. A kassai táblabíró családi és egyházi kapcsolataira támaszkodva az elvesztetthez hasonló állásba került, biztosítván családjának a megszokott életkörülményeket.¹³ Az egzisztenciális lesüllyedést jól illusztrálja a Délvidékről menekült főiskolai gazdasági tanár helyzete, akinek nem voltak jól működő kapcsolatai. "... akkor éppen üres volt a kertésznek az állása a földművesiskolában, abba a státuszba került. Majd áthelyezték Székesfehérvárra, a Gazdasági Kamarának vándortanára lett ... a környékbeli falvakat járta és a gazdakörökben esténként előadásokat tartott. ... A fehérvári állomáson rengeteg Erdélyből, meg Felvidékről menekült vagonlakó között laktunk. És rettenetes nyomorban, akkor

¹⁰ SZABOLCS O. 1964. 51. p.

¹¹ Cs. I. 1926-ban Óváron végzett gazdással készített interjú

¹² SZABOLCS O. 1964. 70. p.

¹³ K. S. 1926-ban Debrecenben végzett gazdással készült interjú

volt a háború után az infláció."¹⁴ A hallgatók bizonytalan szociális hátterére, nehéz anyagi körülményeire enged következtetni a nyugdíjas és özvegy szülők gyerekeinek az aránya is.

Az utódállamok területéről származó hallgatók többségének a három éves akadémia elvégzése, az oklevél elérése is komoly anyagi megterhelést jelentett.

1.3. A tudás ára

Az adatok azt bizonyítják, hogy a rossz anyagi körülmények között élő hallgatók köre sokkal szélesebb volt a menekülteknél. Ide sorolhatjuk a köztisztviselők, tanítók gyerekeinek nagyobb részét, valamint az inaktív eltartók fiait is. A magas infláció miatt sok hallgató nagyon rossz anyagi körülmények között végezte tanulmányait, a húszas évek elején nem volt ismeretlen az akadémiákon a diáknyomor sem.¹⁵ Ugyanakkor a tanulás díja az infláció miatt "oly aránytalanul csekély, hogy azokat a középiskoláké is jóval felülmúlja ..."¹⁶, ezért az akadémiák évente a díjak felemelését kérték.

1920. előtt a kiemelkedő tanulmányi eredményeket elért hallgatóknak az akadémia adhatott tandíjmentességet a hallgató kedvezőtlen szociális helyzete miatt. Az oktatási intézmények által megállapítható tandíjmentességet és azzal járó vizsgadíjmentességet már 1920-ban központi intézkedéssel kiterjesztették a köztisztviselők gyerekeire, amely a magas létszámú akadémiákon a hallgatók körülbelül egy-egyedét érintette. A köztisztviselők gyerekeinek – ha a tandíjmentesség feltételeinek megfeleltek – biztosítani kellett a tandíj- és azzal együtt járó vizsgadíj mentességet is. A köztisztviselői réteg preferálása kiváltotta a tanári kar ellenállását, mert a vizsgadíj a vizsgáztató tanárokat illette, akik így jelentős összegtől estek el. Az óváriak 1921-ben feliratban kérték kártalanításukat a minisztertől. "Az akadémiai tanárokat a megélhetés nehéz gondjai, mint minden állami tisztviselőt,

14 Cs. I. 1928-ban Keszthelyen végzett gazdással készített interjú

15 Keszthelyi diákok kérvénye, kelt 1922. február 11-én MOL K-184-1930-11-715910 132-134. p. és 141. lap

16 A Keszthelyi Akadémia igazgatójának 1920. június 13-án kelt felirata MOL K-184-1930-11-71591 56-57. lap

súlyosan érintenek, és minden tanár reászorul arra az összegre, amely vizsgadíjak címén őt megilleti. S minthogy a tandíjmentességben részesült s a Nagyméltóságod 1920. október 16-án kelt 106810-IX-1 számú rendelete szerint a köztisztviselők gyermekei után, a tisztelettel idecsatolt 2 kimutatás szerint, 27 I. éves után 250 K., összesen 6750 K. alapvizsgadíj, 51 II. éves után 200 K., összesen 10200 K. szakvizsgadíj, 32 III. éves után 200 K. összesen 6400 korona záróvizsgadíj engedtetett el. Tisztelettel kéri az akadémiai tanári testület ezen összeg kegyes kiutalását, minthogy ellenkező esetben nevezett hallgatókat nem az állam, hanem az egyébként is szegény sorsú akadémiai tanárok részesítenék az őket megillető összegből a vizsgadíj elengedésének adományában."¹⁷ A köztisztviselők gyerekei az évente emelkedő díjak fizetése alól is kedvezményt kaptak.

1925-ben már a minisztérium határozta meg a tandíjmentességben részesíthető hallgatók keretét. Az Országos Takarékosági Bizottság az állami bevételek fokozása miatt csökkentette a szociális támogatások összegét, ezért tandíjmentességet a hallgatókig legfeljebb 15%-a kaphatott. A köztisztviselők gyerekeinek nyújtott kedvezményt ugyan nem szüntették meg, de a keret meghatározásával annak eldöntése, hogy ki kerülhet be a tandíjmentesek közé, vissza-került az akadémiákra.

1925-ben az államháztartás szanálása után véglegesítették a hallgatók által befizetendő összegeket.¹⁸ A fizetésrendezés után is egyértelmű lett, hogy a közalkalmazottak bérének reálértéke jelentős mértékben csökkent a háború előtti évekhez viszonyítva.¹⁹ A díjak újbóli megállapítása után továbbra is érvényben maradt a köztisztviselői kedvezmény, amit kiterjesztettek a vagyontalan özvegyek, a vagyontalan menekültek gyerekeire, a vagyontalan árvákra és a vagyontalan menekültekre is.²⁰

¹⁷ Az Óvári Akadémia tanári testületének felirata vizsgadíj térítésének ügyében, 19. 1. március 12-én

¹⁸ MOL K 184-1930-11-71590. 7. lap

¹⁹ SZABOLCS O. 1965. 110-111.

²⁰ MOL K-184-1925-11-45503 15. lap

A húszas évek nagyon magas hallgatói létszámát részben magyarázza, hogy a kedvezőtlen szociális háttérű hallgatók rövid idő alatt, anyagi kedvezménnyel válhattak okleveleseké. Ezért részesítették előnyben az akadémiát a főiskolákkal vagy az egyetemekkel szemben. A rövidebb tanulmányi időre és a hallgatók társadalmi háttérének összefüggésére utal az inaktív szülők gyerekeinek magas aránya is.

A gazdasz hallgatók számának csökkenését a gazdasági világválság, a munkaerőpiac telítettsége okozta. A harmincas évek elején a gazdasz képzettség hasznosításának esélye teljesen reménytelenné vált.

Az okleveles gazdaszok a végzési kohorszok szerint 1920-1948. között

	1920– 1924.	1925– 1929.	1930– 1934.	1935– 1939.	1940– 1944.	1945– 1948.	Össz:
Fő	1.260	1.249	556	485	557	362	4.469
%	28,2	27,9	12,4	10,9	12,5	8,1	100,0

Forrás: Akadémiai anyakönyvek megfelelő adatai alapján.

Az oklevelesek iránti kereslet a harmadik évtized utolsó harmadában növekedett az állam ellenőrző funkciójának kiterjesztésével, a bécsi döntések után visszacsatolt területek szakigazgatásának kiépítésével, ami az 1940. és 1944. között kiadott oklevelek számának enyhe növekedésében is tükröződik 1935-1939-hez képest.

2. Az okleveles gazdaszok társadalmi összetétele

2.1. Kísérlet az összetétel intézményes szabályozására

A tízes évek végén a főiskolákon és az egyetemeken a továbbtanulni szándékozók száma – a háború előtti évekhez viszonyítva – ugrásszerűen megnőtt. Az 1920-as egyetemi kerettörvény, ismertebb nevén a numerus clausus, célja a felsőfokú oktatási intézmények hallgatói létszámának korlátozása volt. A törvény a keretszám megállapításának jogát a vallás- és kultuszminiszternek biztosította. Az akadémiák azonban nem tartoztak a kultuszminiszter fennhatóága alá,

így a nyomásztóan magas hallgatói létszám-problémát másként kellett megoldani.

Az akadémiák már az 1920-1921-es tanév elkezdése előtt nemcsak a jelentkezők magas számát jelezték, hanem azt a kérésüket is, hogy az első évfolyamon csak 80-100 diák tanulhasson.²¹ A keretszám megállapítása elkerülhetetlenné tette a különböző csoportok közötti prioritási sorrend megállapítását is. Az akadémiák javaslataikban felállították saját sorrendjüket, amelyek közül a keszthelyié már előre vetítette a hallgatók társadalmi származás szerinti rangsorolását: "... a felvételre elsősorban azok vétessenek figyelembe, akik legalább akkora családi, vagy hosszabb lejáratú bérbirtokon fognak gazdálkodni, amely egy képzett gazdát eltarthat, s ezt okmányokkal igazolják; továbbá akik az 1919/20. tanévre a jelentkezők túl nagy száma miatt már felvételt nem nyerhettek, s ezt igazolni tudják, továbbá a helybeliek. Másodszorban következzenek, akik a háború alatt katonai szolgálat, vagy hadifogság következtében éveket vesztek, ... harmadsorban következzenek ... a most érettségizettek."²² Az akadémiák hallgatói rangsorolásába közvetlenül az állam nem avatkozott be 1925-ig, azaz a nagy hullám lezárulásáig. Az a korcsoport, amelynek tagjai a háború miatt nem tudták tanulmányaikat befejezni vagy elkezdni, a húszas évek közepére már elhagyta az intézményeket. A különböző kedvezményekkel (katonai, köztisztviselői) az állam előnyben részesített meghatározott csoportokat, de csak 1925-ben állapított meg hivatalos rangsort. Az 1925-ös év – úgy vélem – nem elsősorban a háborúban részt vett korcsoport kifutásával függ össze, hanem a mezőgazdaságban felerősödő dekonjunktúrával, és az államháztartás szanalásával. A "Szigorúan bizalmas, az igazgató saját kezéhez" felirattal ellátott belső utasítás a hallgatói létszámot az I. évfolyamon 80 főben maximálta, és az oktatás minőségének rosszabbodásával és a növekvő munkanélküliséggel indokolta döntését. Előírta azon hallgatók körét, akiket előnyben kellett részesíteni előjegyzésnél: elsősorban a birtokosokat vagy azok gyerekeit, másodsorban az állami és vármegyei tisztviselőket, valamint az okleveles gazdák fiait. "Bizalmasan közlöm,

²¹ MOL K-184-1930-11-71591 70. lap

²² MOL K-184-1930-11-71591 58. lap

hogy az I. évre felveendő saját vagy családi birtokkal nem rendelkező hallgatók száma akadémiánként nem haladhatja meg a harmincat."²³

A birtokosok elsőbbsége elsősorban a munkaerőpiacra kilépő gazdászok számának csökkentését szolgálta. A Magyar Gazdatisztek és Erdőtisztek Országos Egyesületének 1925-ös memorandumában a "...szellemi proletáriátus nem kívánt növekedése..." miatt azt javasolja, hogy a saját birtokkal nem rendelkezők meghatározott százaléka lehessen csak gazdászhallgató.²⁴ A belső utasítás értelmében az első évfolyamok kétharmadát csak **birtokosok** alkothatták, ami a hallgatók társadalmi összetételének homogenizálódásához vezethet. Az utasítás a bekerülés elsőbbségét nem a tényleges gazdálkodáshoz vagy a birtok irányításához kötötte, hanem a tulajdonhoz. Ennek következményeként a társadalmi összetétel heterogénebb lehetett és magába foglalhatta a birtokkal rendelkező tisztviselőt éppúgy, mint a szabadfoglalkozású értelmiséget. E csoport meglétére – később látjuk – statisztikai adataink csak elvétve utalnak. A leirat a **köztisztviselők és az okleveles gazdászok gyerekeit** rangsorolta a második helyre. Az államháztartás szanálásával járó drasztikus létszámleépítés nagyon érzékenyen érintette a köztisztviselő réteget, növelve e csoport szociális bizonytalanságát. Nem lehet véletlen, hogy a köztisztviselői kedvezményt akkor is biztosították e csoport gyermekeinek, amikor minden más szociális kedvezményt megvontak, vagy jelentősen csökkentettek.

2.2. A hallgatók társadalmi összetétele

Az okleveles gazdászok társadalmi származás szerinti összetételét három nagy csoport határozta meg: a földbirtokosok, a köztisztviselők és a magántisztviselők.

Az elterjedt véleménnyel ellentétben a gazdászok meghatározó származási csoportját nem a földjük jövedelméből élő földbirtokosok gyerekei alkották. Az anyakönyvi adatok szerint minden ötödik okleveles származott földbirtokos családból, de a "földbirtokos" kategória nagy társadalmi különbségeket takart. Dunán túl jelentős részét magának tudható Eszterházyak hercegi ágának

²³ MOL K-184-1925-11-45503

²⁴ MOL K-184-1930-71591 21-22. lap

képviselőjét, vagy a Pallaviciniek fiait éppúgy magába foglalta, min a 100 holdnál nagyobb birtokkal rendelkező parasztok vagy a sárosi menekült birtokosok gyerekeit.

A feltörekvő parasztok gyerekeik taníttatását a társadalmi felemelkedés elengedhetetlen feltételének tartották, és ha kellett, erőszakkal is rákényszerítették őket a gimnázium, majd az akadémia elvégzésére. "... amikor arról volt szó, hogy tanuljak, az apám elvitt először Szekszárdra, polgáriba, mert azt mondja: ilyen parasztnak, mint mi vagyunk, (ötszáz holdon gazdálkodtak, a földterület nagyobb része bérlet volt. – H.A.) mégis egy okos fiának kell lenni. Azt mondta, hát, ha bírónak megválasztanak, buta lesz! Azt mondja: muszáj tanulni! Mondom: nem! Én annyira szeretek a lovakkal, meg játszani, meg dolgozni, én nem akarok, én paraszt akarok lenni. Hát aztán mi volt? Volt az apámnak egy jó erős meggyfa kampós botja: Nem akarsz tanulni?! Jól elvert azzal a bottal. Szóval, ez a meggyfa bot, ez a kampós bot volt az én tanítóm, az én hajtómesterem, hogy a végén elvégeztem az akadémiát. ... És hát mikor elvégeztem (a gimnáziumot!), akkor el köll végezni az egyetemet. Nem tanulok tovább! Addig, addig, ... elmentek nyaralni, jöttek haza: Elmentem Magyaróvára, beíratlak az egyetemre. Jaj! El kellett végeznem."²⁵ Az ugyancsak 500 kh.-on gazdálkodó földbirtokos gyerekének nem jelentett kényszert a tanulás. A "birtokos osztály" gyerekeinek természetes volt, hogy tanuljanak, számukra az akadémia nem a társadalmi felemelkedés lehetőségét takarta, sokkal inkább a birtokon folytatott tényleges gazdálkodáshoz szükséges szaktudás megszerzését. "...természetes volt ... a birtokos osztálynak életében, hogy tanulni kellett, nyelveket főképp. Az volt, ha nem akartam tanulni, hogy: Mi leszel?! Suszterinas akarsz lenni?!... Erdőmérnökibe akartam menni, de közben már nagyon rosszul ment a gazdáknak, mondta apám, hogy jobb lesz, ha gazdaságit végzek, ... lehet segíteni a gazdaságban, de nem sokat gazdálkodtam, mert haza kerültem, aztán két dudás nehezen fért meg, illetve három, mert apám is, anyám is gazdálkodott, a harmadik, a legkisebb húzta a rövidebbet mindig"²⁶

²⁵ L. I. 1934-ben végzett gazdással készített interjú

²⁶ V. S. 1932-ben végzett gazdással készített interjú

A földbirtokos csoporton belüli különbségeket jól jelzi, hogy a Dunántúlon és az Alföldön született gazdászok aránya azonos, de a dunántúli birtokosok több mint négyötöde falun vagy pusztán látta meg a napvilágot, míg az alföldiek szüleinek közel fele városban élt gyermeke születésekor. A területi különbségek között a két nagy régió birtok és településszerkezetében kialakult sajátosságok húzódnak meg, ami a mezővárosi gazdag parasztok gyerekeinek továbbtanulását is valószínűsíti. Számukra természetes volt a gimnázium elvégzése és a kiemelkedés legkönnyebben járható útja, a diploma megszerzése. Nem véletlenül választották az akadémiát. A döntő érv nem a rövid tanulmányi idő volt, hanem a megszerzett tudás átváltásának lehetséges útjai. A köztisztviselővé válás lehetősége arra ösztönözte az apákat, hogy gyerekeiket taníttassák, de szem előtt tartották a gazdaság jövőjét is. Köztisztviselő csak akkor lehetett a gyereke, ha a városban el tudott helyezkedni, de a család – és a vagyon – nem engedte, hogy a településtől elszakadjon. Kisújszállás nagykun mezőváros közel harminc gazdagparaszt családjának többsége fiait az akadémiákon taníttatta.²⁷ A gazdaságok termelés szerkezetében, gépesítésében kimutatott változásokhoz a gazdagparasztok fiainak szakképzettsége is hozzájárult.²⁸

A földbirtokosok – a vizsgált időszak alatt – sohasem váltak az oklevelesek meghatározó csoportjává, és a tényleges gazdálkodáshoz kötődő másik csoporttal – kisbirtokosok – együtt sem lépték túl az egyharmados arányt a végzettek között.

A **kisbirtokosok** (100 kh.-nál kisebb földterülettel rendelkezők) fiai a negyvenes évektől jelentek meg nagyobb arányban az akadémiákon. A kisbirtokosok között is a nagyobb parasztbirtokok tulajdonosait vagy gyerekeit sejtethjük. A nagyobb területtel rendelkező parasztok (középparaszti gazdaságok) gyerekeinek taníttatása mögött a gazdaság minél jobb működtetése húzódott meg. Erre utal az 1925-ben az akadémiák átszervezéséről készített javaslat indoklása is. "... Ennek magyarázatát nem egyedül az adja, hogy a kenyérkereső pályához alkalmas a gazdasági oklevél, mert hisz a gazdatiszti állások fogynak, az állam sem vesz igénybe annyi végzett hallgatót, mint

²⁷ Zsoldos István kisújszállási tanár szóbeli közlése

²⁸ ZSOLDOS I. 1989. 123. p.

régebben, hanem főként az intenzívebb gazdálkodás, illetve az ehhez szükséges megfelelő gazdasági tudás megszerzése. És ebben a tekintetben előnyös jelenség az is, hogy a kisbirtoknak nevezhető 60-100 holdas birtokosok gyermekei is részt vesznek a gazdasági akadémiák oktatásában.²⁹ A kisbirtokosok fiainak egy része az akadémia befejezése után visszament szülei gazdaságába. Az önéletrajzok arra mutatnak, hogy elsősorban a dunántúli falvak okleveles gazdái vették át a gazdaság irányítását a középparaszti családokban, és nemcsak gazdálkodásukban kamatoztatták szakismereteiket. Közülük többen nemcsak intenzív kultúrájú gazdaságot vezettek, hanem lakóhelyükön megszervezték a kistermelők érdekvédelmét szolgáló szövetkezeteket is.³⁰ Nem biztos, hogy az önálló birtok és a megszerzett oklevél megkötő erőként működött.

A kisbirtokosok másik nagy csoportját a 20 holdnál kisebb gazdaságok tulajdonosai alkották. "... nagyon sok ilyen gazda gyerek volt. Volt ott olyan, hogy nyolc holdjuk volt, tíz holdjuk volt. Nekik rendszerint az volt a céljuk, hogy uradalomba menni, és hát ottan elkezdni, mint segédtsízt, utána aztán hát gazdatiszt, ugye. Volt egy olyan elképzelés, sokat beszélgettünk erről, na ha olyan helyre kerül, és ha van módja, akkor egy idő után bérlő lesz, önállósítja magát. De ebből így visszagondolva, nem sok lett."³¹ A kisparasztok gyerekeinek egy része a szegény és tehetséges parasztok hagyományos felemelkedésének útját járta végig. A tehetséges gyerekek egyházi gimnáziumokban tanultak tovább az egyház anyagi támogatásával. Az akadémiák elvégzésében anyagi segítséget ugyan nem kaptak, de az akadémia alatt és elvégzése után is szoros kapcsolatot tartottak az egyházzal, amelynek erkölcsi támogatását élvezték. Volt, aki egyházi birtokon helyezkedett el.³²

29 Mol K-184-1930-11-71591 29. lap

30 A gazdálkodásában nagyon is tudatos, felkészült termelői csoportot a negyvenes évek végén elkezdődő "kulákprens" elsők közt tette tönkre. Ezt – egyéb adatok mellett – az interjúk is megerősítették

31 Ö. L. 1936-ban Óváron végzett gazdással készített interjú

32 Sch. I. tanító lett, Sch. V. gazdatiszt a bencések egyik uradalmában. Sch. I. 1935-ben és Sch. V. 1933-ban Keszthelyen végzett gazdászokkal készített interjú

A földjük jövedelméből élő társadalmi csoportok nem érték el az 1925-ös belső utasítás által előírt arányt. Amennyiben az akadémiák a szakhatóság által megszabott kvótához – a saját vagy a szülői birtokkal rendelkezők arányához – ragaszkodtak, akkor elsősorban a köztisztviselők között kell keresni azokat, akik rendelkeztek családi birtokkal, de nem a gazdálkodás jelentette fő megélhetési forrásukat.

Laky Dezső 1930-as statisztikája szerint a **köztisztviselők** gyermekei egyre nagyobb arányban monopolizálták a felsőoktatási intézményeket. Míg 1918/19-ben a hallgatók 23,7%-a, addig az 1922/23-as tanévben 43,7%-a, az 1929/30-as tanévben már 60,3%-a volt köztisztviselő gyermeke. Laky adatai szerint az alkalmazottak és az altisztek gyerekei a főiskolákon és az egyetemeken kevesebb, mint tíz százalékos (6,5%) arányban tanultak.³³

Az akadémiákon végzett hallgatók 35,5%-ának az eltartója dolgozott köztisztviselőként, 12,1%-a magánalkalmazottként és 10,1%-a altisztként, szolgaként. A gazdaságilag önálló (53,1%) és alkalmazásban (46,1%) álló szülők gyerekei közel azonos arányban fejezték be tanulmányaikat az akadémiákon. A társadalmi összetételben a vizsgált időszakban nem ment végbe a főiskolákon és az egyetemeken megfigyelhető változás, az akadémiákon nem váltak domináns csoporttá a köztisztviselők gyermekei.

A köztisztviselő családból származók a húszas évek elején nagyobb arányban jelentkeztek és végezték el az akadémiákat, de a gazdatiszti pálya nem vonzotta ezt a foglalkozási csoportot annyira, hogy gyerekeiket nagyobb számban küldjék akadémiákra. A pedagógusok és papok gyerekei nélkül a köztisztviselők fiainak aránya az évfolyamok egyötöde körül ingadozott. A legnagyobb változás a tanulmányaikat a negyvenes években befejező évfolyamokban merült végbe; a végzettek között arányuk megegyezett a tanítók és az altisztek családjából származókéval.

A húszas évek első felének, valamint a negyvenes éveknek arányai azt mutatják, hogy a köztisztviselők gyerekei csak akkor jelentek meg nagyobb arányban az akadémiákon, ha más értelmiségi pályák

³³ LAKY D. 1931.

is telítve voltak. Ezt támasztja alá a negyvenes években tanulmányait befejező kohorszokon belüli arányuk is. A harmincas évek utolsó harmadában a gazdászok ismét kedvezőbb elhelyezkedési lehetősége ellenére a köztisztviselők gyermekeinek érdeklődése csökkent az akadémiák iránt. A 15 éven át tartó "érdeklődés" mögött a menekültek számára létkérdést jelentő diploma minél gyorsabb elérése éppúgy meghúzódott, mint az az igény, hogy a családi birtok élére szakképzett családtag kerüljön.

Feltételezhető, hogy sok tisztviselő gyermeke – amennyiben volt nagyobb birtok a családban – csak más értelmiségi pályákon is tapasztalható nagyon kedvezőtlen elhelyezkedési lehetőség miatt vállalkozott az akadémia elvégzésére és a családi birtokon folytatott későbbi gazdálkodásra. Erre azonban nincsenek adataink. Közvetlen adatokkal nem tudjuk alátámasztani, hogy a köztisztviselők között mekkora arányban voltak földbirtokosok. Az anyakönyvi adatok csak elvéve jelzik, hogy a köztisztviselő egyben földbirtokos is. A főispánok, miniszterek vagy államtitkárok közül is csak néhányról jelölték polgári foglalkozásuk mellett földbirtokos voltukat is. Az összes végzett 4,6%-ának édesapja dolgozott magas állami beosztásban, de egynegyedüknek családja falun élt, ami a földbirtok léteire utalhat. A foglalkozási csoportok közül a köztisztviselők laktak legtöbben a fővárosban vagy a törvényhatósági jogú városokban.

A városlakó köztisztviselők gyerekeinek pályaválasztását a család tulajdonában lévő földbirtok is motiválhatta. Az életútinterjúkban a köztisztviselő családból származó gazdászok elmondása szerint számukra természetes volt, hogy az akadémiákon tanuljanak tovább, és a birtok irányítását kellő tapasztalatszerzés után az idősebb családtagtól átvegyék. A gazdálkodásra készülnők között volt fővárosban élő főorvos vagy állami menhely igazgatójának gyereke épp úgy, mint a törvényhatósági jogú város törvényszéki elnökének fia is. Az anyakönyvi adatok szerint a köztisztviselő apák 44,9%-a végzett főiskolát vagy egyetemet.

Diplomás köztisztviselő apák megoszlása képzettségük szerint 1920-1948. között (N=379)

* Ezek t.i. azok a foglalkozások, amelyeknél egyértelműen feltétel a diploma

	orvos	gazdász	jogász	mérnök	katonatiszt	erdőmérnök
Fő	36	68	118	10	117	28
%	9,6	17,9	31,2	2,9	30,9	7,5

Forrás: Akadémiai anyakönyvek megfelelő adatai alapján.

A diplomás köztisztviselők két nagy csoportja – a jogász és a katonatiszt – a gazdaságilag lesüllyedő nemesség hagyományos iskolázottságára utal. Az adatok szerint a köztisztviselők több mint fele nem végzett felsőfokú tanulmányokat, amelyek hiánya elzárta előlük a nagyobb jövedelmet és presztízst biztosító állásokat. A magasabb végzettség nélkül köztisztviselői állásban dolgozók több mint fele élt falun. Gyermekük számára az okleveles gazdásszá válás a társadalmi felemelkedés lehetőségét nyújtotta.

A **tanító és pap** foglalkozású apák (továbbiakban tanítók) gyermekei alkották az okleveles gazdászok közel egy tizedét. Az 1935-1939 közötti csökkenést feltehetően a gazdasági világválság hatásának tudható be. A harmincas évek utolsó harmadától arányukban kis mértékű növekedés ment végbe, amikor is – az állam ellenőrző funkcióinak kiterjesztésével, az utódállamok területének visszacsatolásával – az előző évekhez viszonyítva könnyebben lehetett bekerülni az állami tisztviselői karba.

A tanítók gyermekeinek többsége számára – lakóhelyük miatt – nem volt ismeretlen sem az uradalmi gazdatisztek munkája, sem életkörülményeik és presztízszük, ami hozzájárulhatott az akadémia elvégzéséhez. A telített munkaerőpiacon azonban kevés esélyük volt arra, hogy az uradalmakban a véglegesítés reményével állást kapjanak. Kapcsolataik ezt nem segítették kellőképpen elő, illetve nem is tették lehetővé. A gazdasági felügyelői karba kerülés volt az elérendő cél vagy a szaktanítói állás megpályázása.

A tanító apák fele nem városi jogú településeken lakott, jellemző területi csoportjukat a dunántúli aprófalvakban élők alkották. Minden harmadik okleveles gazdász, akinek édesapja tanító volt, a dunántúli falvakból indult el akadémiai tanulmányainak kezdetekor.

Az akadémia elvégzése tényleges emelkedést jelentett az **altisztek**, valamint az alacsony beosztásban dolgozó magánalkalmazott apák gyermekeinek, akik az oklevelek egy tizedét alkották. A csoportból származók arányának lassú növekedése a harmincas évek közepétől figyelhető meg. A rossz elhelyezkedési lehetőségek miatt az akadémiai oklevél értékének csökkenése tette lehetővé, hogy az altisztek gyerekeinek aránya nagyon lassan emelkedjen.

Az altisztek egytizede volt magánalkalmazott, akik a dunántúli nagybirtokokon – közülük legtöbben az Eszterházy családnál – dolgoztak, és az Óvári Akadémián taníttatták tovább gyermekeiket (majoros gazda, kocsis, kastélyszolga).

Az altisztek település szerinti megoszlásában nem az a feltűnő, hogy többségük nem falvakban lakott, hanem a törvényhatósági jogú városokból származók közel egynegyedes aránya. A törvényhatósági jogú városok foglalkozásszerkezete csak részben magyarázza arányukat a végzett gazdászok között. Sokkal nagyobb magyarázóerővel bír az a tény, hogy minden ötödik altiszt azon a településen élt, ahol az akadémia működött. Az intézmények támogatták a helybeli származású diákok tanulását. A Keszthelyi Akadémia a húszas évek elején már említette a prioritási rangsor felállításakor a helyben lakó jelentkezőket, Debrecen a városban élő szülők gyermekeinek tandíjmentességet biztosított. A helyben lakók között a debreceniek végezték el legnagyobb arányban az akadémiát, ami magyarázza a törvényhatósági jogú városban élő altiszt apák magas arányát is.

A végzett gazdászok között a vártnál kisebb arányban voltak a nagybirtokokon dolgozó **gazdatisztek** gyermekei. Magánalkalmazotti családban született minden nyolcadik okleveles. A gazdatisztek fiainak arányában csak a negyvenes évek második felében történt jelentős csökkenés, amit magyaráz a gazdatiszti csoport teljes egzisztenciális bizonytalanságát előidéző 1945-ös földreform és a gazdatisztekre nehezedő politikai nyomás.

A gazdatisztek közül nemcsak a főtisztek taníttatták gyermekeiket. Az interjúkból tudjuk, hogy több gazdatiszti dinasztia tagja is tanult az akadémiákon, elsősorban a központi Óvárin. Talán ez a csoport volt az egyetlen, amelynek a nagybirtokon biztosított állása

volt, ezért nem csökkent kohorszón belüli arányuk akkor sem, amikor az elhelyezkedés lehetősége nagyon kicsi volt.

A magánalkalmazottak területi megoszlása volt a leghomogénebb az összes foglalkozási csoport közül, mert köztük volt a legmagasabb a falvakban és pusztákon lakók aránya. Az értelmiség elsősorban városokban koncentrált, a századforduló magyar értelmiségének négyötöde volt városlakó. A gazdatisztek munkájuk jellege miatt nem városokban éltek, hanem falvakban vagy pusztai majorokban, kúriákban. A lakóhely jellegében a magánalkalmazottak egynegyedét jelentő magas beosztású alkalmazottak (jósággfelügyelő, jósággkormányzó) sem különültek el, természetesen többen éltek városokban, mint az alacsonyabb rangú tisztek, de arányuk a magas beosztásúak között is elenyésző volt.

Az okleveles gazdászok eltartójuk foglalkozása szerinti összetételében a vizsgált időszakban nem történt változás, közel harminc év alatt ugyanazok a foglalkozási csoportok határozták meg a végzetek társadalmi összetételét. A felemelkedő altiszti, tanítói és paraszti családból származók évfolyamokon belüli aránya csak nagyon lassan emelkedett. A növekedés azonban relatív, mert az évfolyamok létszáma a harmincas években a húszas évek nagyságának a felére esett vissza.

A végzett gazdászok társadalmi összetételének változatlansága, a feltörekvő csoportok rendkívül lassú, egy-két százalékos növekedése, az 1930-as évektől az oklevelesek számának radikális csökkenése arra utalnak, hogy az akadémiák presztízse és az oklevél átválthatósága a harmincas évektől jelentősen csökkent. A gazdászoklevél devalválódásához hozzájárult az egyetemi szintű képzés kiterjedése is.

2.3. Az okleveles gazdászok területi jellemzői

Az okleveles gazdászok szüleinek közel fele Dunántúlon, egyharmada az Alföldön és 10-10 százalékuk a fővárosban, valamint az utódállamok területén lakott. A nagy régiók szerinti összetételt meghatározta az akadémiák vonzáskörzete. Debrecen hagyományos vonzáskörzete az alföldi területekre korlátozódott, és csak az 1920-as években

nőtt meg azon hallgatók aránya, akik Erdélyben vagy a Kárpátalján születtek. Óvár magas presztízse miatt nemcsak a dunántúli, valamint a Felvidékről származó hallgatókat vonzotta, oklevelesei között az ország minden vármegyéjében élő hallgató megtalálható. Keszthely vonzáskörzete elsősorban a dél-dunántúli aprófalvas területekre, másodsorban a délföldi területekre terjedt ki.

A tájegységek településszerkezetét tükrözi vissza a hallgatók lakhelyének megoszlása is. Az Alföld településszerkezetében domináltak a városok, elsősorban a tanyás mezővárosok, amelyek lakossága mezőgazdasággal foglalkozott. Az alföldi településekről származó hallgatók fele élt városban, míg a dunántúliak több mint egyharmada. A dunántúli oklevelesek kétharmada nem városban lakott, hanem falvakban vagy pusztán. Dunántúl településszerkezetére az aprófalvak hálózata jellemző, ami valószínűsíti, hogy a dunántúli falvakból érkezett gazdászok jelentős része aprófalvakban lakott az akadémiai beiratkozás idején.

A területi szerkezetet árnyaltabbá teszi, ha a lakóhelyet a közigazgatási beosztás alapján vizsgáljuk. A hallgatók hatoda lakott törvényhatósági jogú városban, amelyek urbanizációs szintje – így társadalmi összetétele is – legjobban megközelítette a fővárosét. A közigazgatás szerinti beosztás másik figyelmet érdemlő kategóriája a járásszékhelyek (az elemzésnél a "járásszékhely" kategóriába csak a községeket soroltam. – H.A.). A járásszékhelyek urbanizációs szintje ugyan alacsony volt, a falvaktól sokszor csak az adminisztratív funkciójuk, esetleg gimnáziumuk különböztette meg. A köztisztviselő, tanító/tanár és az altiszti csoportok azonban a település funkciói miatt nagyobb arányban éltek ezeken a településeken, mint a községekben.

A települések foglalkozásszerkezete követi a települések közigazgatási hierarchiáját. Jelentős szakadás a települési szintek mentén csak a járásszékhely és a községek között figyelhető meg. A járásszékhelyhez viszonyítva, jelentősen kisebb arányban vannak jelen a községekben származók között a köztisztviselő és altiszti apák gyermekei. A községekben élő apák kétharmada foglalkozott a mezőgazdasági termeléssel hivatásszerűen, és joggal feltételezhető, hogy a többi falusi csoport is kötődött valamilyen formában az agráriumhoz.

A végzett hallgatók szüleinek közel fele községekben lakott. A járásszékhelyekkel együtt az oklevelesek több mint fele élt nem városi jogú településen. A falusiak magas aránya befolyásolta az apák foglalkozási összetételét is. A falun élő kisbirtokosok, földbirtokosok és magánalkalmazottak mellett a falusi tanítók és altisztek is magas arányban tanították gyerekeiket az akadémiákon.

A falusi származásúak arányában a vizsgált időszakban nagyon lassú növekedés kezdődött a harmincas évektől. A városi csoport fokozatos kivonulása az akadémiákról nem szükségszerűen jelenti a gazdász pályától való elfordulást. A harmincas években az állam ellenőrző funkcióinak kiterjesztésével nőtt azon állások száma, amelyek a közvetlen termeléshez csak áttételesen kapcsolódtak, és tevékenységükben a szakértelmiségi és tisztviselői elem keveredett (pl. gazdasági felügyelők számának növekedése). A "kivonuló" városi származásúak számára a magasabb szintű képzés kedvezőbb lehetőségeket biztosíthatott, mint a gyakorlathoz közelálló akadémiák.

A nagyon lassú területi átrendeződést nemcsak az amúgy is magas falusi származásúak további növekedése jelzi, hanem a helyi lakosok harmincas évekre jellemző arányának változása is. A tanulmányaikat 1935-1939 között befejezett hallgatóknak már egyötöde lakott azon a településen, ahol az akadémia működött. A helyi lakosok nagyobb arányú bekerülése az akadémiákra a vonzáskörzet szűkülésére, az akadémiák iránti érdeklődés csökkenésére éppúgy mutathat, mint a bekerülés biztonságára.

Az okleveles gazdászok társadalmi összetételében meghatározóak voltak a faluból származó, a mezőgazdasághoz közvetlenül kötődő társadalmi csoportok. Az összetétel változatlansága, az alacsony presztízsű társadalmi csoportok (altiszt, falusi tanítók) nagyon lassú növekedése és a végzettek számának radikális csökkenése azt bizonyítja, hogy az okleveles gazdák iránti kereslet csökkent a piacon, a gazdász oklevél veszített értékéből.

3. Összefoglalás

A két világháború közötti időszakban az okleveles gazdák társadalmi összetételében jelentős átrendeződés ment végbe. A húszas években – különösen az első felében – az akadémiák a különböző okok miatt – háború, menekült hullám, általános elszegényedés – felduzzadt korcsoportok viszonylag rövid időn belüli diplomához jutásának csatornájává vált. A húszas évek közepétől központilag meghatározott prioritási sorrendben továbbra is kiemelkedő helyet foglalt el a saját birtokkal rendelkezők és az állami, valamint megyei tisztviselők. A rendelkezések ellenére az okleveles gazdák között a birtokos csoport gyermekeinek aránya az első világháborút megelőző évekhez viszonyítva radikálisan csökkent. A gazdák rendkívül kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzete arra utal, hogy a végzettek között jelentősen megnőtt azok aránya, akik egyáltalán nem rendelkeztek birtokkal, vagy nem volt akkora a család művelt területe, hogy abból a gazda meg is tudjon élni. A húszas években a lesüllyedő középosztály gyerekeinek biztosították az akadémiák a társadalmi “megkapaszkodáshoz” elengedhetetlen oklevelet. A kiugróan magas gazdatiszti munkanélküliség, a magasabb pozíciójú állások betöltését lehetővé tevő egyetemi oktatás elindítása együtt járult hozzá, hogy a harmincas évekre az oklevelesek száma drámaian visszaesett.

Az akadémiák a harmincas évektől elsősorban azok képzőintézetévé váltak, akik tudásukat saját birtokukon akarták kamatoztatni, valamint az alacsony presztízsű, elsősorban falun élő feltörekvő társadalmi csoportok számára az intergenerációs mobilitás csatornájaként működtek.³⁴

³⁴ A dolgozat témájához kapcsolódó felhasznált irodalom: Faber György: Az okleveles gazdák jelene és jövője. Kaposvár 1932.; Hajdú Tibor: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei az első világháború előtt és után I. Valóság 1980. 7. szám; Hajdú Tibor: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei az első világháború előtt és után II. Valóság 1981. 7. szám; Karády Viktor - Valter Csilla: Egy országos vonzaskörű szegedi főiskola. Szeged, 1990.; Laky Dezső: A magyar egyetemi hallgatók statisztikája. Budapest, 1931.; Laky Dezső: Az értelmiség válságának gazdasági és társadalmi háttere. Társadalomtudomány 1931. 1.-2. szám; Komoróczy György: A debreceni felsőoktatás 100 éve. Budapest, 1968.; Olay Ferenc: Állástalan diplomások az 1934. évben. Társadalomtudomány 1934.; Szabolcs Ottó: Munkánélküli diplomások a Horty rendszerben 1911-1944. Budapest, 1964.; Szabolcs Ottó: Köztisztviselők az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisában 1920-1926. Budapest, 1965.; Zsoldos István: Kisújszállás város története. 1920-1944. Szolnok, 1989.; Vörös Antal: Óvár, Óvár. Budapest, 1968.

The Social Composition of Undergraduate Students at Agrarian Academies in Hungary between 1920-1948

After the First World War the composition of agrarian economists with degree obtained at Agrarian Academies had radically changed. The reason of this new structure had been based on different causes. One reason of this change is the group of military students and refugees. The early twenties had been characterised by the massive appearance military students who could abbreviate the 3 years course into 9 months. The other source was the refugees coming from the separated territories with huge Hungarian population of the - Austro-Hungarian Monarchy, belonging to Czechoslovakia, Romania and Yugoslavia. The other important cause of change had been developed by the fact that the majority of students with Academy degree being - sons of public employees - looked for employment. "Numerus clausus" of twenties did not referred to the Agrarian Academies who gave preference to the sons of landowners, who after finishing their studies would return to their fathers' properties. At the same time the policy of the Ministry of Agriculture was to help the public employees' sons who needs to be employed after completing their studies. This controversy strengthened the crisis situation in the agrarian labour market. In the thirties the number of students decreased radically. At the Agrarian Academies studied mainly those students who after studying wanted to work on their own or their parents' properties.